

6. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики / П. П. Гай-Нижник (керівник проекту, упоряд. і наук. ред.); авт. кол.: П. П. Гай-Нижник, Л. Л. Залізняк, І. Й. Краснодемська, Ю. С. Фігурний, О. А. Чирков, Л. В. Чупрій. – К.: «МП Леся», 2016. – 586 с.

Дуюнова Тетяна Василівна

*д. екон. н., к.ю.н., доцент, завідувач кафедри державно-правових
дисциплін та міжнародного права
Державного біотехнологічного університету*

СУЧАСНІ МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВПО

Україна вперше, ще вісім років тому, через початок військових дій на Сході нашої держави, зіткнулася із низкою викликів, пов'язаних із захистом прав внутрішньо переміщених осіб, які переміщувалися у межах країни через збройний конфлікт та насильство. Повномасштабна війна, яку підступно розпочала російська федерація в Україні 24 лютого увірвалася у життя українців, одномоментно змінивши пріоритети, плани, цілі та саме буття і призвела до того, що мільйони українців були змушені залишити свої домівки в пошуках більш безпечного середовища не тільки в межах нашої країни, а і за кордоном.

На сьогодні за даними Міжнародної організації з міграції ООН (МОМ) кількість біженців з України, які внаслідок російського вторгнення змушені були покинути свої домівки та поїхати за кордон, перевищила 5,6 мільйона осіб. Ще, приблизно 7,7 мільйона громадян України змушені були виїхати із місць постійного проживання до інших, більш безпечних регіонів країни [1].

Як правило, більшість із тих людей, які змушені були втікати із місць постійного проживання, стикаються з величезною кількістю проблем в усіх сферах життя, починаючи з питань матеріального забезпечення, забезпечення

житлом, охорони здоров'я, визначенням громадянського стану, виходом на пенсію тощо. Для можливості отримання відповідного захисту своїх прав з боку держави, такі особи мають отримати офіційний статус ВПО (внутрішньо-переміщеної особи).

Тож, спершу необхідно з'ясувати, хто такі внутрішньо-переміщені особи (ВПО).

Згідно до Керівних принципів ООН з питань внутрішнього переміщення [2] - внутрішньо переміщені особи – це особи або групи осіб, які вимушені були або яких примусили покинути свої будинки або місця постійного проживання, зокрема в результаті або з метою уникнення наслідків збройного конфлікту, ситуацій загального насильства, порушень прав людини або стихійних лих чи антропогенних катастроф, і які не перетнули міжнародно визнаного державного кордону країни.

Легальне визначення ВПО в національному законодавстві України міститься у Законі «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [3, ст. 1]. Внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. Адресою покинутого місця проживання внутрішньо переміщеної особи в розумінні Закону «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» визнається адреса місця проживання особи на момент виникнення обставин, через які така особа була змушена була залишити або покинути своє місце проживання.

Таким чином, юридичне визначення осіб які підпадають під можливість отримання статусу ВПО є ідентичним міжнародному визначенню таких осіб. Але, все ж таки, у питанні визначення статусу ВПО дещо бракує ясності. Не

зрозумілим залишається, наприклад, питання, чи вважати дітей, які народилися у таких осіб вже після того як вони покинули своє постійне місце проживання також внутрішньо переміщеними особами. внутрішньо переміщених осіб внутрішньо переміщених осіб До того ж, необхідно ще з'ясувати, до якого терміну такі особи можуть перебувати у статусі ВПО... І багато інших питань, які будуть деталізувати окремі аспекти захисту прав таких осіб.

Окрім цього, складності для осіб, які змушені були стати ВПО додає ще й той факт, що міжнародна спільнота зазвичай має дуже обмежений вплив на гарантії захисту їх прав. Такі особи залишаються під юрисдикцією їх рідної країни, а міжнародна спільнота на підставі застосування статті 2 Статуту ООН [4], яка забороняє загрозу або застосування сили проти політичної або територіальної цілісності держави, та втручання у внутрішні справи, має доволі обмежений вплив на статус таких осіб. Тож, основний обов'язок та відповідальність за надання підтримки внутрішньо переміщеним особам покладається на органи державної влади тієї країни, резидентами якої вони є. І саме це є головною відмінністю між внутрішньо переміщеними особами та біженцями.

Однією із провідних світових організацій, які уповноважені здійснювати заходи у сфері захисту прав людини є Рада Європи. Тож, Радою Європи було розроблено і прийнято низку тематичних документів і моніторингових механізмів, які стосуються спеціальних потреб, вразливостей та потенційних порушень прав ВПО. Це такі документи, як: Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (СДСЕ № 210) [5]; Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (СДСЕ № 197) [6]; Рамкова конвенція про захист національних меншин [7]; Європейська хартія регіональних мов та мов меншин [8] тощо.

До того, Комітетом міністрів Ради Європи було прийнято Рекомендації про внутрішньо переміщених осіб [9]. Дані Рекомендації є вже більш

деталізованим та всеохоплюючим документом порівняно із Керівними принципами, тому що вони підкреслюють рівень зобов'язань, визначених в Керівних положеннях. Так, вони фактично не створюють будь яких нових правових обов'язків, але вже беззаперечно демонструють прагнення країн-членів працювати з метою подальшого всебічного захисту прав ВПО.

Не менш важливим органом у системі міжнародних інституцій, які займаються вирішенням питань захисту прав ВПО, виступає Європейський комітет з соціальних прав, який є уповноваженим органом із спостереження за дотриманням Європейської соціальної Хартії [10]. Здійснює свої повноваження в даній сфері Європейський комітет через процедуру розгляду періодичних доповідей держав-країн учасниць, а також шляхом розгляду колективних скарг.

Питання міжнародних механізмів захисту прав ВПО, не залишає по за увагою і такий поважний міжнародний орган, як Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ). Загально-визнаною та закріпленою у Статуті ООН [4] місією ПАРЄ є охорона спільних цінностей прав людини, демократії та верховенства права, що є «спільним надбанням» людей в Європі. Саме ПАРЄ у Рекомендаціях 1877 (2009) [11] закликає країни, члени Ради Європи підтримати міжнародні стандарти, які стосуються захисту прав ВПО, в тому рахунку й Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення.

Також, повноваження в сфері захисту прав ВПО має Комісар з прав людини. Загалом його робота зосереджена на заохоченні до реформ для досягнення відчутних покращень в сфері просування та захисту прав людини, а отже і як складовою, захисту прав ВПО. Комісар з прав людини уповноважений оприлюднювати висновки, а до того ж й застосовувати більш широкі ініціативи, ґрунтуючись на достовірній інформації, яка стосується порушень прав людини.

Не менш важливий вплив на міжнародний аспект захисту прав ВПО має і Європейська конвенція з прав людини [12]. Зокрема, ст.1 Конвенції

передбачає, що держави гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в Конвенції.

Органом, на який покладено повноваження вирішувати індивідуальні або державні позови, які стосуються громадянських та політичних прав, що закріплені в Європейській конвенції з прав людини, а отже і позови стосовно порушення прав ВПО, виступає Європейський суд з прав людини. За 63 роки свого існування даний суд видав уже понад 10000 рішень, які до того ж є обов'язковими для країн, яких стосуються такі рішення. Відповідно, такі рішення призводять до зміни їх національних законодавств, і відповідно, адміністративної практики у багатьох сферах. Тож, можна зробити висновок, що практика Європейського суду робить Європейську конвенцію з прав людини потужним, діючим, живим механізмом для відповіді на нові виклики сьогодення, та й звичайно, консолідації верховенства права і демократії в Європі.

Найефективнішим інструментом захисту прав ВПО на сьогодні визнають згадувану нами вже вище Європейська конвенція з прав людини [12], або скорочено ЄКПЛ. Окрім зазначеної вже ст. 1 ЄКПЛ, Конвенція регламентує і інші, не менш важливі аспекти забезпечення дотримання прав ВПО.

Зокрема. Ст.14 ЄКПЛ забороняє дискримінацію, наголошуючи, що користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою - статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою. Ст.8 ЄКПЛ захищає сімейне життя, гарантуючи, що кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Ст.ст. 3 та 8 ЄКПЛ гарантують свободу пересування, ЄКПЛ не гарантує вільного та безумовного доступу до правосуддя, проте держава все ж може мати зобов'язання надавати безоплату правову допомогу за певних обставин. В Україні, зокрема, за для забезпечення цього права було прийнято Закон «Про безоплату правову допомогу» [13],

який забезпечує можливість отримати в повному обсязі гарантовану Конституцією України безоплатну правову допомогу кожній особі, яка цього потребує.

Аналізуючи вище викладене, можна констатувати, що на сьогодні, існує широке коло як міжнародних так національних нормативно-правових актів, які закріплюють основні гарантії забезпечення прав людини взагалі, та прав внутрішньо переміщених осіб зокрема. З огляду на надзвичайно велику кількість осіб, які змушені були стати ВПО через збройний напад РФ – вже відпрацьовані правові механізми, завдяки яким такі особи не залишаються без допомоги, яка гарантована їм низкою міжнародних документів та національним законодавством України. Єдиною перепорою на сьогодні для таких осіб може стати лише відсутність відповідної реєстрації в якості ВПО, через те, що багато осіб, які змушені були залишити місця свого постійного проживання та переїхати в більш безпечні місця, з різних підстав не намагаються отримати відповідну реєстрацію свого статусу внутрішньо переміщеної особи.

Джерела:

1. OPERATIONAL DATA PORTAL. UKRAINE REFUGEE SITUATION. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення 05.11.2022)

2. Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення всередині країни (документ ООН E/CN.4/1998/53/Add/2 F) ратифіковано Україною 17.04.1998. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf>

3. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення 05.11.2022)

4. Статут від 26.06.1945, «Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду». URL:

https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf

5. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (CETS No. 210). URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=210> (дата звернення 05.11.2022)

6. Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (CETS No. 197). URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=197> (дата звернення 05.11.2022)

7. Framework Convention for the Protection of National Minorities. URL: <https://rm.coe.int/090000168094b19b> (дата звернення 05.11.2022)

8. European Charter for Regional and Minority Languages. URL: <https://www.communities-ni.gov.uk/articles/european-charter-regional-and-minority-languages> (дата звернення 05.11.2022)

9. COUNCIL OF EUROPE. COMMITTEE OF MINISTERS. Recommendation Rec(2006)6 of the Committee of Ministers to member states on internally displaced persons (Adopted by the Committee of Ministers on 5 April 2006 at the 961st meeting of the Ministers 'Deputies). URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d8265 (дата звернення 05.11.2022)

10. Європейська соціальна хартія (переглянута). Рада Європи; Хартія, Міжнародний документ від 03.05.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення 05.11.2022)

11. Recommendation 1877 (2009). Europe's forgotten people: protecting the human rights of long-term displaced persons. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17759&lang=en#> (дата звернення 05.11.2022)

12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Рада Європи;

Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 05.11.2022)

13. Про безоплатну правову допомогу. Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення 05.11.2022)

Дракохруст Тетяна Вікторівна

*д.ю.н, доцент, професор кафедри міжнародного права та
міграційної політики*

Західноукраїнського національного університету

ОСОБЛИВОСТІ ПРИМУСОВОЇ МОБІЛІЗАЦІЇ РОСІЄЮ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДЯН, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ НА ТЕРИТОРІЇ ОРДЛО

Як і за будь-якої війни, внаслідок бойових дій між російською армією і Збройними силами України (далі – ЗСУ) солдати обох сторін потрапляють у полон супротивника. Офіційні дані щодо кількості військовослужбовців РФ (у тому числі, і солдатів «народної міліції» т.зв. «ЛНР» та «ДНР»), які перебувають в українському полоні, відсутні. Останні цифри були озвучені 12 березня Президентом України Володимиром Зеленським і становили близько 500-600 осіб.

З 1929 року військовополонені перебувають під захистом третьої Женевської конвенції та трьох додаткових протоколів до неї. Женевську конвенцію підписали 196 країн, серед яких Україна та Росія. При цьому у 2019 році РФ денонсувала 1-й та 2-й протоколи щодо захисту жертв під час міжнародних збройних конфліктів та збройних конфліктів неміжнародного характеру.

Проте, Росія має виконувати принципи, викладені у тексті Конвенції. Женевська конвенція передбачає гуманне поводження з військовополоненими, їх захист від актів насильства чи залякування,